

ARTZT TÍMEA

Spiró György:
Válogatott esszék 1979–2016

Magvető, 2016

ARTZT TÍMEA (1977) Monor

Spiró György hetvenedik születésnapja alkalmából harminc, már korábban is publikált esszéjét tartalmazó válogatáskötetet jelentetett meg a Magvető Kiadó. Ezek a szépirodalmi igényű tanulmányok, portrék és életképek útjelzőként tájékoztatják az olvasót a szerző irodalmi ízléséről, az őt foglalkoztató témákról, kiegészülve az utóbbi évtizedek nyomasztó közéleti kérdéseivel. Az 1979 és 2016 között keletkezett „kísérletek” között vannak népszerűsítő jelleggel írt alkotói pályaképek, a társasági életből és a színház világából merített portrék, továbbá a régi és az új gyaratmosítók hatalmi stratégiáit feltáró előadások, kiáltványok.

A kötet elején olyan közép-kelet-európai szerzőkről olvashatunk, akik Spiró szerint a világirodalmi kánon margójára kerültek. Közülük emel ki egy horvát és egy lengyel drámaíró, Miroslav Krležát (akiről monográfiát is írt) és Stanisław Wyspiańskit, epikusok közül a cseh Ivan Olbrachtot (*Átok völgye*) és a lengyel Tadeusz Borowskit (*Kővilág*). Spiró 1986-ban *A közép-kelet-európai dráma* címmel tanulmányokat jelentetett meg, kötetének alcíme – *A felvilágosodástól Wyspiański szintéziséig* – is jelzi, hogy kultúrtörténeti összefüggésekbe ágyazva, kortársakkal összevetve vizsgálja az életműveket.

A tanulmányoszerű írások közül szerkezetét tekintve a *Miroslav Krleža drámáiról* írt emelkedik ki, amely a drámák tagolását imitálja. *Prológus*-ban bemutatja, hogyan landoltak a közönségsikerre számot nem tartó művek a zágrábi Nemzeti Színház igazgatójának, Bach úrnak szemétkosarában. Három felvonásban kíséri figyelemmel az ígéretes szerző első, expresszionista korszakát a kudarcokon át a naturalista Glembay-trilógia *Agóniá*val kezdődő sikeréig, amely végül elnémította a drámaíró: „Krleža mint orákulumot idézte a dicséző kritikákkal szemben azt a Josip Bach urat, aki annak idején nem vitte színre drámáit, de legalább nem is dicsérte őket.” A dühödtt hallgatás oka, hogy a szerzőt totálisan félreértették. Az esszék végén néha megjelenik egy rövid visszacsatolás 2016-ból. A *Wyspiański fordítása közben* utóiratában például a *Novemberi éj* átülte-

tésének sikeréről és színházi bukásáról ad számot, amin az olvasó nem csodálkozik. Hogy az eredeti művet, a befogadót, a rendezőt vagy a fordítót kárhoztassuk-e érte – ez többtényezős dilemma.

Az elemző esszék sorában a Tadeusz Borowskiról szóló írások érdekességét a *Sorstalansággal* vonható párhuzamok adják. Az *119 198* „égi szám” a 20. századi lengyel irodalom tragikus sorsú alkotóját jelöli, aki sok szempontból Kertész Imre előfutára. A *Tadeusz Borowski* (2002) című rövid írás konkrét párhuzamokat tartalmaz a *Sorstalanság* témáját, narratíváját, stílusát és léttapasztalatát illetően, míg a '82-ben írt *119 198* című kiterjedt elemzés a Borowski-életműre szorítkozik, de jó alapként szolgálhat egy összehasonlító elemzés számára. Spiró szerint „a valódi író nem az irodalomból indul ki, hanem létélménye van [...] A valóban nagy író létélménye akkor igazolódik, amikor már végképp letagadhatatlan. Addigra az író már nem él, s ha kis nemzet tagja volt, életműve a világirodalomból így is, úgy is kimarad.” Borowski huszonkilenc évesen lett öngyilkos, az állítás egésze mégis vitatható, hiszen Kertész élete és 2002-es sikere áll szemben a kritika évtizedeken át tartó hallgatásával, miközben Spiró kanonizációs tevékenysége is hozzájárult mindkét alkotó felfedezéséhez.

Portrészzerű emlékezések alkotják a kötet rövidebb darabjait. Az eleven és szeretetteljes írások közül *Kardos G. György emlékezete* emelkedik ki. Spiró színházi emberként *Major elvtársról*, *Gobbi Hildáról* és Rajhona Ádám nagy *Beugrásáról* is tudósít. Lényeglátó jellemzéssel irányítja a figyelmet Hamvas Béla *Karnevál* és Fejes Endre *Rozsdatemető* című zseniális regényére. A *Negyven év múltán I.* 2015-re datált utóirata szerint *Rozsdatemető* címmel szemináriumot is hirdetett. Ezt fejeli meg egy újabb regényt (*Szerelem boldog éjszakán*) népszerűsítő 2016-os bejegyzéssel. Spiró szereti az ellentmondásos karaktereket: M. G. P., azaz Molnár Gál Péter színkritikus alakja (Kardoshoz hasonlóan) három esszében is felbukkan. A szakma csúcsán álló kritikus ügynökként is dolgozott, kordokumentumként értékes

jelentéseit sajnos szelektálva adták ki. Spiró megítélése szerint keveset ártott, jelentéseiben is kultúrkritikát folytatott, amint a Népszabadság hasábjain tette (*Könyvkritika a Luzsnyánszky-dossziéről*). Ilyen sokarcú, a hatalomhoz való viszonyában nehezen megítélhető színpadi figura Raszputyin (*Elem Klimov: Agónia*) és Gorkij (*Gorkij, az utcanév*), utóbbi a *Diavolina* (2016) című kisregény hőseként is része az életműnek.

Hétköznapi figurák is feltűnnek az irodalmi anekdotákban: '68 nyarán egy irodalomértő sánta ifjú Varsóban vonatra száll, hogy csatlakozzon a cseh ellenállókhoz, de nem találva őket, Prágában Hrabalhoz kalauzolják, aki vendégül látja, majd haza is utaztatja (*Mese az író úrról és az olvasóról*). Karizmatikus magyartanárként bukkan elő a „kollektív” emlékezetből *Bada tanár úr* (1982), aki érdemjegyei alapján választja szét szenátusra és plebsre az osztályt, fenntartva az átjárhatóságot; szemléletet tanított, ideákat, törekvést a tökéletességre. „Tudni kellett nála, nem volt más mérce. Emberséget kellett nála tudni, erre szolgált a szigorúan számon kért lexikai anyag.” Logikailag nem, de pedagógiailag indokolt arra várni, hogy a tudás erkölcsi minőséggé válik, ebben bíztak a felvilágosodás korában, és az idealisták hisznek benne ma is.

A kötet közéleti kérdéseket feszegető témacsoportja a *Keztyegéssel veszi kezdetét*, amely az 1986-os csernobili katasztrófa hatásainak eltussolására figyelmeztet. Ebből bomlik ki a 2001. szeptember 11-i terrortámadás médiakritikája, *A Kéttoronyba zárva*. Ez az írás arra mutat rá, hogy mind az amerikai kormánynak, mind a terroristáknak érdekében állt a civilizációra mért csapás szimbólumává emelni a támadást, az ablakon kilépő emberek, az egyéni tragédiák felmutatása helyett: „mert nem a rettenetében kiáltó ember a fontos többé, hanem a »kiáltás« maga”, mint Munch képén.

Spiró ötletszerűen provokatív: „Az egész ókor voltaképpen egy roppant méretű koncentrációs tábor” – nemcsak idézi, de Borowski fordul-

latával élve „organizálja” is a lengyel alkotó világlátását. A komoly kutatómunkán nyugvó történelmi párhuzamokból építkező esszéíró olykor hatásvadász módon – „a mi újközépkorunk sötétebb, mint a régi; mindazt a szörnyűséget, amit az emberiség a 20. században produkált, nyálassá oldja az emlékezés” – ostorozza korunk műveletlenségét, ateizmusát, fajgyűlöletét. Az *áfi-umban* a fundamentalizmus jellemrajzát nyújtja: „A fundamentalizmus a békés együttműködés helyett a gyűlöletre épít, az idegenben – más valláshoz, más osztályhoz, más kultúrához, más nyelvhez tartozóban – megsemmisítendő ellenséget lát, a sportszerűséget, az iróniát, a viccet nem ismeri, tiltja és bünteti, világképét néhány kiáltványszerű pont kihirdetésével megoldottnak tekinti.”

Spiró György csapásai a szakma képviselőire és a populáris kultúra fogyasztóira irányulnak: „A művészetben élőködő szakmának és az önmagával szembenézni végzetesen gyáva emberiségnek nem kell az igazság, nem kell a megrendülés” – írja 2002-ben a *Kővilágot* kommentálva. „Az irodalmárok csaknem egyöntetűen lekezelően bánnak a zsenivel, talán mert belőle élnek, és ezt kompenzálják [...] Hülyegyerekként kezelik, nem is gondolják, hogy egy-egy szabálytalan megoldás mögött átgondolt koncepció rejtőzhet” – ezt pedig *Wypiański fordítása közben* jegyzi meg.

Az esszéíró méltán vehemens hangjával ugyanakkor mégiscsak a szakma, az írók kedvelők tábora és – feltételezem – humanista beállítottságú értelmiségiek találkoznak. A három csoport metszéspontjában

keletkezhetnek a befogadóban feszültségek. Persze ha beszédaktusként értelmezem a megszólalásokat, miként a *Hogyan győznek a provinciák?* című nagy hatású szöveg el is hangzott a Minden tudás Egyetemén, akkor jobban értem a felháborodás retorikáját. Bár az esszé nem előadásra szánt műfaj, azért nem zárkózik el attól. A spirói hang több célcsoporthoz beszél egyszerre a közéleti-előadói stílus harci díszében.

